

12. Pavlenko Yu.V. Globalizaciya ta cy`vilizacijni zrushennya s`ogodennya //Rezhy`m dostupu: http://iepjournal.com/journals/2/2005_1_Pavlenko_ukr.pdf
13. Saks Dzh. Proty`vorechy`ya globaly`zacy`y` / Dzh. Saks // Ekonomy`ka. 2000. Rezhy`m dostupu: http://www.ng.ru/economics/2000-10-11/4_globe.html
14. Toffler Э. Metamorfozy vlasty`: Per. s angl. / Э. Toffler. — М.: ООО «Y`zdatel`stvo ACT», 2003. — 669, [3] s.
15. Frankel B. Postindustrial`ni utopisty` / B.Frankel. Per. z angl. O.Yudina. — К.: Nika-Centr, 2005. — 304 s.
16. Habermas Yu. Fy`losofsky`j dy`skurs o moderne / Yu. Habermas. Per. s nem. — М.: Y`zdatel`stvo «Ves` My`r», 2003. — 416 s.
17. Xolod V. Polity`chna modernizaciya: zgustok proty`rich / V. Xolod // Polity`chny`j menedzhment. - 2006. - # 5. - S. 33-43. - Rezhy`m dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2006_5_5.

Отримано 14.07..2019

УДК 316.356.2

Кузьменко Т.М. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кандидат соціологічних наук, доцент, заступник декана факультету соціології

НОВІ МОДЕЛІ БАТЬКІВСТВА: ФАКТОРИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ХАРАКТЕРИСТИКИ

В статті аналізується поняття «батьківство», моделі батьківства, їх специфіка, залежність від соціокультурних норм та історично-культурного контексту. Увага акцентована на характеристиках сучасного батьківства. Розглянуто окремі фактори формування та змін моделей батьківства.

Ключові слова:

Батьківство, нове батьківство, відповідальне батьківство, фактори батьківства, моделі батьківства, сучасне батьківство

НОВЫЕ МОДЕЛИ ОТЦОВСТВА: ФАКТОРЫ, ТЕНДЕНЦИИ, ХАРАКТЕРИСТИКИ

В статье анализируется понятие «отцовства», модели отцовства, их специфика, зависимость от социокультурных норм и историко-культурного контекста. Внимание акцентировано на характеристиках современного отцовства. Рассмотрены отдельные факторы формирования и изменений моделей отцовства.

Ключевые слова: *Отцовство, новое отцовство, ответственное отцовство, факторы отцовства, модели отцовства, современное отцовство*

NEW PATTERN MODELS: FACTORS, TRENDS, CHARACTERISTICS

The article analyzes the concept of "paternity", the model of f paternity, their specificity, dependence on sociocultural norms and the historical and cultural context. Attention is focused on the characteristics of modern paternity. Separate factors of formation and changes in paternity models are considered.

Keywords: *Paternity, new paternity, responsible paternity, paternity factors, paternity patterns, modern paternity*

Постановка проблеми

Батьківство як соціокультурний феномен є мультидисциплінарним об'єктом дослідження, актуальність якого зростає з огляду на суспільні трансформації, зміни ціннісно-нормативної системи, формальних та неформальних норм інституту сім'ї та батьківства, розширення діапазону та зростання варіативності практик, форм, стилів батьківства в сучасному суспільстві.

Сучасний науковий дискурс наповнений поняттями «сучасне батьківство», «традиційне батьківство», «відповідальне батьківство», «новий батько», «моделі батьківства», «фактори батьківства» тощо. Виникає потреба чіткого теоретичного окреслення змістовного наповнення даних понять та їх співставлення для визначення специфічних характеристик, зокрема з огляду на прояви в сучасному українському суспільстві. Феномен «нового батька» досить неоднозначний з огляду на його змістове наповнення та визначення факторів формування. Існує необхідність комплексного аналізу типів батьківства, моделей та факторів, що впливають на формування та варіативність форм батьківства в сучасному суспільстві.

Очевидною є потреба застосування теоретичних знань в практичній площині в контексті державної сімейної політики, яка все більшою мірою враховує потребу залучення батьків до піклування та виховання дітей з перших днів їх життя. Нагальним постає врахування досвіду розвинених держав.

Аналіз досліджень і публікацій.

Дослідження батьківства має свою наукову традицію, яка бере витоки в наукових розробках сім'ї, її функцій, зокрема репродуктивній, виховній, соціалізації. Батьківство, як специфічна наукова проблема, в соціології розглядається в працях А.Антонова, С. Голода, Т.Гурко, В. Думанської, О.Здравомислової, І.Кона, І. Курило, Е. Лібанової, М. Мацковського, В. Медкова, Л. Слюсар, О. Стрельник, А.Харчева, Ж. Чернової та ін.

Науковці аналізують батьківство як соціальний інститут, соціальну практику, ціннісний вибір, досліджують вплив соціальної політики на моделі батьківства, розглядають фактори формування відповідального батьківства в європейських країнах та США, характеристики професійного батьківства,

нового батьківства, трансформацію батьківства, визначають прояви феномену «батьківства» в різноманітних сферах життєдіяльності, зокрема у сфері кіно дискурсу в США [4], тощо. Проте, у зв'язку з тим, що в сучасному суспільстві фіксуються прояви кризи сім'ї, які першочергово пов'язують з дисфункцією її репродуктивної функції, зростанням частки позашлюбної народжуваності, збільшенням кількості дітей, які виховуються у неповних сім'ях, зростанням частки сімей, які не планують мати дітей, втручанням в біологічне батьківство з огляду на використання сучасних медичних технологій, все це лише окремі аспекти, які зумовлюють необхідність нових досліджень специфічних проблем батьківства з огляду на культурно-історичний контекст та зміну ставлення до батьківства.

Метою даної статті є опис нових моделей батьківства з огляду на культурно-історичний контекст та визначення факторів впливу на його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження

У середині ХХ століття окремими об'єктами дослідження соціології сім'ї постають материнство та батьківство як самостійні соціокультурні утворення. «Вивчення материнства в рамках «досліджень жінок» і визнання материнства «соціальною конструкцією» ініціювало на Заході вивчення і батьківства як одного з напрямів у «дослідженні чоловіків» [1, с.33]. Відбувається інституціоналізація соціології батьківства, виокремлюють теоретичні напрями дослідження батьківства: біологічний (відмінності в батьківській поведінці відповідно до можливостей фізичного відтворення, репродукції, функцій, які базуються на фізіологічних відмінностях статей); соціокультурний (батьківські практики по забезпеченню, захисту, контролю, вихованню відповідають соціокультурному середовищу, цінностям та традиціям, соціальним очікуванням) та біосоціальний (взаємовплив на біологічні відмінності соціокультурних чинників та реальних змін в батьківських практиках) [9, с.19].

Поняття «батьківство» використовується у широкому та вузькому значенні слова. «Інтегральне поняття «батьківство», яке відображає рівноправну участь чоловіка і жінки у вихованні дітей у сучасних родин (з англ. parenthood), тобто воно включає як материнство (народження та виховання дітей жінкою), так і участь батька у вихованні дітей ... поєднує два інших інститути – материнство і батьківство (у вузькому розумінні)» [3, с.77].

Значний внесок в наукове визначення поняття «батьківства» у вузькому значенні слова (виключено щодо батька) зроблено І. Коном. Вчений аналізує два взаємопов'язані аспекти батьківства, які можна позначити англійським словом fatherhood (батьківство), що «...позначає соціальний інститут, систему прав, обов'язків, соціальних очікувань і вимог, що висувуються до чоловіка як батька та вкорінені в нормативній системі культури та в структурі сім'ї. Реальні батьківські практики (англійське fathering), тобто діяльність, пов'язана з вирощуванням і вихованням дітей, більш плинна, мінлива та різноманітна» [6, с.305]. Дослідження батьківства – це аналіз соціокультурних норм – очікувань суспільства від батька «взагалі», а дослідження батьківських практик – це вивчення реальних поведінкових практик конкретних батьків [6, с.305].

Таблиця 1.

Два аспекти батьківства (у вузькому значенні слова)

аспект	характеристики
«батьківство» (англійською мовою fatherhood)	<ul style="list-style-type: none">– соціальний інститут, система прав, обов'язків, соціальних очікувань, вимог щодо чоловіка як батька, вкорінені в нормативній системі культури;– структура та функції сім'ї;– одна з головних ролей та ідентичностей чоловіка [6, с. 302];– генерує владні (соціальні та символічні) відносини, визначає набір соціальних практик та очікувань, які інституціоналізуються з допомогою релігії, політики, закону та культури [за 7], відповідно до культурно-історичних умов
«батько» (англійською мовою fathering)	<ul style="list-style-type: none">– плинні та різноманітні реальні батьківські практики, діяльність та почуття конкретних батьків, пов'язані з доглядом та вихованням дітей [5];– зміст батьківських ролей (практик, діяльності, поведінки, думок), включаючи планування батьківства та поведінку батька в період вагітності майбутньої матері

І.Кон визначає «батьківство» як систему взаємопов'язаних елементів: «а) батьківські почуття, любов, прихильність до дітей; б) специфічні соціальні ролі і нормативні приписи культури; в) обумовлену тим та іншим реальну поведінку, ставлення батьків до дітей, стиль виховання і т.д.» [6, с.304-306.]

Загалом в наукових джерелах батьківство подано [2, с.44]:

- як соціально сконструйований феномен, відповідно до культурно-історичних умов, уявлень про маскуліність;
- як соціокультурне явище, що виникло в моногамній сім'ї і полягає в готовності чоловіки взяти на себе відповідальність за виховання та утримання власних дітей;
- як соціальний інститут, який базується на очікуваннях щодо «батьківської ролі чоловіка» зумовлених ціннісно-нормативною системою, культурою та структурою сім'ї;
- як соціальні практики, конкретна діяльність чоловіків, спрямована на догляд та виховання дітей;
- як одна з «головних ідентичностей чоловіка».

Сьогодні поряд з позитивними тенденціями щодо зміни ціннісно-нормативної системи та практик батьківства науковці та політики відзначають ряд негативних: позашлюбне народження, безбатьківщина, «інфантильність та безвідповідальність батьківства» тощо. Ці проблеми властиві не лише нашому суспільству. Вони, навіть більшою мірою, характерні західним суспільствам, США. І.Кон наводить висловлювання Президента Клінтона щодо визнання вагомості проблеми батьківства та прагнення на державному рівні "...зробити віддане, відповідальне батьківство національним пріоритетом ... Наявність двох відданих, активних батьків безпосередньо сприяє підвищенню шкільної успішності, зниженню наркозалежності, злочинності і делінквентності, зменшенню емоційних та інших поведінкових проблем, зниженню ризику зловживання, занедбаності та підліткових

самогубств... батьки багато значать в житті своїх дітей. Любов, увага і турбота відповідального батька не можуть бути замінені іншими інтересами” [5]. В США та Європі функціонує значна кількість державних та громадських організацій з метою підтримки відповідального батьківства[5]. В Україні нині також поширюються ініціативи щодо розвитку відповідального батьківства як на державному рівні, так і серед громадських організацій.

Батьківство як соціальний конструкт не залишається незмінним в історичному контексті, зазнає трансформації. Дж. Плек виділив чотири етапи в розвитку «американського батьківства». Див. таблицю 2.

Таблиця 2.

Етапи розвитку «американського батьківства» [за 1, с.33-34]

№	етап	ознаки
1.	авторитарний духовний і релігійний наставник	(XVIII - початок XIX ст.)
2.	відсторонений від сім'ї добувач грошей (та інших засобів існування)	(початок XIX - середина XX ст.)
3.	модель для формування ідентичності за ознакою статі	(1940-1965 рр.)
4.	«новий батько»	доглядає за дітьми, цікавиться їх проблемами, зайнятий у суспільному виробництві, заробляючи гроші на утримання дітей (з'являється в кінці 1960-х рр.).

Основними факторами трансформації моделей батьківства та появи «нового батька» стали поєднання процесів, що більшою мірою проявилось в США та західних високорозвинених країнах:

- лібералізація прав і свобод громадян,
- інтенсифікація зайнятості жінок на оплачуваному ринку праці,
- зростання приватної власності та загальних доходів домогосподарств [7].

Дослідження моделей батьківства дає підстави виділити найбільш вагомі фактори їх формування та змін [за 2, с.11]:

- загальні трансформаційні процеси у суспільстві;
- криза сім'ї та її вплив на репродуктивні установки;
- соціально-економічний та демографічний розвиток суспільства;
- економічні чинники.

Узагальнення досліджень факторів формування моделей батьківства зумовлює виділення зовнішніх та внутрішніх факторів. До зовнішніх відносять фактори мікрорівня (рівень власної сім'ї); мезорівня (рівень батьківської сім'ї); макрорівня (рівень суспільства) та внутрішні – індивідуальні особливості батька, рівень конкретної особистості [8, с.25].

Модель «нового батька» - запит сучасного суспільства, яке все менш задовольняє лише модель «годувальника», віддаленого від процесів

виховання, від емоційного спілкування з дитиною. «Від батьків все частіше чекають тепла і ласки, тоді як матері все частіше виконують інструментальні функції» [6, с.60].

Дж. Плек одним з перших визначив риси «відповідального батька»: «він «присутній при народженні дитини, включений в турботу про своїх маленьких дітей, а не тільки дорослих, взаємодіє з дочками так само активно, як і з синами» [7].

Загалом батьківство – це, першочергово, біологічне та соціальне явище, а вже «відповідальне батьківство – вияв індивідуальної та соціальної відповідальності» [3]. Поява дітей не є безумовною підставою відповідального виконання батьківських функцій. «Компонент відповідальності у батьківстві має дуалістичний характер: з одного боку батьки відповідальні перед суспільством за виховання його нових членів, з іншого – це вияв особистої соціальної відповідальності» [3].

«Новий, сучасний, відповідальний, передовий» батько – образ, який найбільшою мірою співвідноситься з чоловіками представниками середнього класу США. Поряд з ідеальним типом «передового» батька склалося уявлення про асоціального, «небезпечного» батька, який жорстоко поводить з дітьми або нехтує ними, а також «татка-неплатника», що відмовляються утримувати своїх дітей [1, с.35]. Що свідчить про варіативність моделей батьківства та їх залежність від суспільних уявлень та очікувань, а також інших зовнішніх та внутрішніх факторів.

Поділяючи думку ЛаРосси щодо реальності настання «нового батьківства», Д. Мальцева робить висновок, «що саме «fatherhood» - батьківство як соціальний інститут, пов'язаний з громадськими очікуваннями - зазнає значних змін в даний час, тоді як зміни в «fathering» - реальних практиках - не є поки загальноприйнятими в структурі діяльності сучасних батьків» [7]. Не завжди батьки мають ресурси для забезпечення суспільних очікувань щодо поведінкових практик, іноді вони «затиснуті» між новою та старою моделями батьківства. Для ЛаРосси концепція «нового батька» більшою мірою бажана, ніж реальна і сучасні чоловіки не сильно відрізняються за ступенем залучення до догляду за дітьми[за 7].

Висновки: Батьківство виокремилася як самостійний об'єкт дослідження в межах соціології сім'ї в середині минулого століття. Соціологія батьківства розглядає материнство та батьківство (у вузькому сенсі слова). Сучасне суспільство диктує актуальність досліджень батьківства у вузькому значенні як окремого об'єкта (поряд з окремим об'єктом – материнством).

Батьківство в наукових дослідженнях розглядається як соціально сконструйований феномен, соціокультурне явище, соціальний інститут, соціальні практики і як одна з основних ідентичностей сучасного чоловіка.

Історико-культурні дослідження виділяють послідовні етапи у формування моделей батьківства: авторитарний духовний і релігійний наставник; відсторонений від сім'ї добувач грошей (та інших засобів існування); модель для формування ідентичності за ознакою статі; «новий батько». «Новий батько» та «відповідальне батьківство» - соціальний запит сучасного суспільства, бажаний образ як для соціологів так і для політиків.

Він стрімко займає вагомі позиції у визначенні соціальної сімейної політики сучасності.

Отже, перспективними аспектами подальших розвідок у даному напрямі мають стати теоретичне окреслення понять «новий батько», «відповідальне батьківство», їх структурних характеристик та емпіричних проявів у сучасному українському суспільстві. Існує необхідність аналізу дієвих заходів соціальної політики розвинених держав щодо реалізації сімейної політики в сфері відповідального батьківства.

Список використаних джерел:

1. Гурко Т. А. Родительство: социологические аспекты. М.: Центр общечеловеческих ценностей, 2003. 164 с.
URL: http://ecsocman.hse.ru/data/425/700/1219/gurko_2003_bb.pdf (дата звернення: 15.08.2019).
2. Давитян М.Г. Родительские стратегии современной студенческой молодежи дис... к-та социол. наук: 22.00.04/ Белгород. ун-т кооперац., экономики и права. Белгород 2016. 223 с. URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/disser/case/filedisser/filedisser/785_Dissertaciya__Davitjan__M.G._sait.pdf (дата звернення: 15.08.2019).
3. Думанська В.П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект Демографія та соціальна економіка. 2015. № 3 (25). С. 75-86. URL: <https://dse.org.ua/archive/25/5.pdf> (дата звернення: 14.08.2019).
4. Катермина В.В., Линник А.А. Образ «нового» отца в американском кинодискурсе. Текст. Книга. Книгоиздание. 2018. №17. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-novogo-ottsa-v-amerikanskom-kinodiskurse> (дата звернення: 14.08.2019).
5. Кон И. Зачем нужны отцы? Звезда. №12. 2006. URL: <https://magazines.gorky.media/zvezda/2006/12/zachem-nuzhny-otczy.html> (дата звернення: 15.08.2019).
6. Кон И.С. Мужчина в меняющемся мире. М.: Время, 2009. 496 с.
7. Мальцева Д.В. Теоретические подходы к изучению отцовства в современной западной социологии Мониторинг общественного мнения. 2010. № 5(99). С. 272-289. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-podhody-k-izucheniyu-ottsovstva-v-sovremennoy-zapadnoy-sotsiologii> (дата звернення: 14.08.2019).
8. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. - 319 с.
9. Янак А. Л. Социальные практики отцовства в современной российской семье: дис... к-та социол. наук: 22.00.04/ Нац. исслед. Нижегородский гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород, 2018. 302с. URL: <https://diss.unn.ru/files/2019/900/diss-Yanak-900.pdf> (дата звернення: 11.08.2019).

References:

1. Gurko T. A. Roditelstvo: sotsiologicheskie aspekty. M.: Tsentr obshchechelovecheskikh tsennostey, 2003. 164 s.
URL: http://ecsocman.hse.ru/data/425/700/1219/gurko_2003_bb.pdf (data zvernennya: 15.08.2019).
2. Davityan M.G. Roditel'skie strategii sovremennoy studencheskoy molodezhi dis... k-ta sotsiol. nauk: 22.00.04/ Belgorod. un-t kooperats., ekonomiki i prava. Belgorod 2016. 223 s.
URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/disser/case/filedisser/filedisser/785_Dissertaciya__Davityan__M.G._sajt.pdf (data zvernennya: 15.08.2019).
3. Dumans`ka V.P. Vidpovidal`ne bat`kivstvo: teorety`chny`j aspekt Demografiya ta social`na ekonomika. 2015. # 3 (25). S. 75-86. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/25/5.pdf> (data zvernennya: 14.08.2019).
4. Katermina V.V., Linnik A.A. Obraz «novogo» ottsa v amerikanskom kinodiskurse. Tekst. Kniga. Knigoizdanie. 2018. №17. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-novogo-ottsa-v-amerikanskom-kinodiskurse> (data zvernennya: 14.08.2019).
5. Kon I. Zachem nuzhny ottsy? Zvezda. №12. 2006. URL: <https://magazines.gorky.media/zvezda/2006/12/zachem-nuzhny-otczy.html> (data zvernennya: 15.08.2019).
6. Kon I.S. Muzhchina v menyayushchemsya mire. M.: Vremya, 2009. 496 c.
7. Maltseva D.V. Teoreticheskie podkhody k izucheniyu ottsovstva v sovremennoy zapadnoy sotsiologii Monitoring obshchestvennogo mneniya. 2010. № 5(99). S. 272-289. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-podhody-k-izucheniyu-ottsovstva-v-sovremennoy-zapadnoy-sotsiologii> (data zvernennya: 14.08.2019).
8. Ovcharova R.V. Psikhologicheskoe soprovozhdenie roditelstva. M.: Izd-vo Instituta Psikhoterapii, 2003. - 319 s.
9. Yanak A. L. Sotsialnye praktiki ottsovstva v sovremennoy rossiyskoy seme: dis... k-ta sotsiol. nauk: 22.00.04/ Nats. issled. Nizhegorodskiy gos. un-t im. N.I. Lobachevskogo. Nizhniy Novgorod, 2018. 302 c. URL: <https://diss.unn.ru/files/2019/900/diss-Yanak-900.pdf> (data zvernennya: 11.08.2019).